

Laten we beter nadenken over staatsbedrijven

19-09-2026, Energiepodium.

De verduurzaming van de industrie in Nederland lijkt te stagneren. Ondanks goede voornemens van het kabinet Jetten zien we weinig harde voornemens bij bedrijven. De Europese Commissie probeert er iets aan te doen. Jos Cozijnsen behandelde in Energiepodium het wijzigingsvoorstel inzake de Europese emissiehandel en was daar lovend over. Voor Nederland lijkt het tijd na te denken over uitbreiding van de gereedschapskist van het beleid. Met vooral subsidies komen we er niet. Zijn er mogelijkheden inzake eigendom?

Nederland heeft bij de energietransitie en het industriebeleid de laatste decennia weinig gekeken naar eigendom, op twee punten na. De netwerken zijn in overheidshanden gebleven en bij wind op land legde het Klimaatakkoord vast dat de helft van nieuwe investeringen lokaal bezit moeten zijn. Gevolg is dat in 2024 volgens onderzoek van de Universiteit Utrecht van de windturbines op zee driekwart privaat bezit was en bijna een kwart (in)direct in handen van andere landen. Van de grote zonneparken was in 2021 bijna 80% in buitenlandse handen. Afgezien van het wegvloeien van winst is dat natuurlijk niet heel erg als het geen verschil zou maken. Onderzoek indiceert echter dat dat wel zo is.

De al genoemde onderzoekers van de Universiteit Utrecht maken aannemelijk dat als overheden actief sturen op duurzaamheid, staatsdeelnemingen leiden tot betere duurzaamheidsuitkomsten, mits er sprake is van bestuurlijke kwaliteit en een goed rechtsstatelijk raamwerk. 'Gemengde markten' van private bedrijven en bedrijven met staatsdeelneming hebben betere duurzaamheidsuitkomsten dan volledig private markten of staatsmonopolies. Een veel bestudeerd voorbeeld is de investering in een nieuwe schone staalfabriek in Noord Zweden (HYBRIT) door Finse en Zweedse staatsbedrijven. Risicovol, aanvankelijk te ambitieus, maar het gebeurde wel. Nog te verschijnen onderzoek van het PBL maakt aannemelijk dat de eigendomsvraag breder relevant is bij het al of niet verduurzamen van staalbedrijven in Europa. Het gaat daarbij overigens niet alleen om staatseigendom, maar ook om de invloed van bijvoorbeeld regionale banken.

Zeggenschap

Het is dan ook niet zo gek dat de Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur (RLI) eind vorig jaar in een doorwrocht rapport adviseerde minder voorzichtig te zijn bij het nadenken over staatsdeelnemingen. In de praktijk, stelde de RLI, is dat te veel een uiterste maatregel, terwijl het juist bij transitie-opgaven en het versterken van de concurrentiepositie ook allerlei voordelen kan hebben. Vier ministers hadden er meer dan een half jaar voor nodig daarop te reageren. Een aantal kleinere aanbevelingen namen ze over, maar de kern niet. Een staatsdeelneming is geen financieel instrument zoals een subsidie of garantie, stellen de ministers. Door een deelneming oefen je via zeggenschap invloed uit op de koers van het bedrijf. Dat klopt natuurlijk, maar gaat voorbij aan de hoofdvraag: wordt er in Nederland voldoende duurzaam geïnvesteerd of niet?

In de praktijk is het Rijk wel degelijk in de weer met staatsbedrijven. Er komt een staatskernenergiebedrijf, de Nucleaire Energie Organisatie (NEO), die de opdracht gaat geven voor de bouw van twee nieuwe, grote centrales en de toekomstige eigenaar en exploitant wordt. Reden hiervan is in de woorden van de minister niet dat kernenergie onmisbaar is in een duurzaam energiesysteem, maar dat private investeerders er niet in geloven, waardoor overheidsfinanciering nodig is. Wanneer een tender voor wind op zee mislukt richten we daar geen staatsbedrijf voor op, maar wachten de volgende af. Het illustreert de stelling van de RLI dat er geen goede inhoudelijke verklaring is waarom in de ene sector een bepaald publiek belang wel moet worden geborgd door een staatsdeelneming en in de andere niet.

Er is ruimte

Het Nederlandse Rijk heeft relatief weinig staatsdeelnemingen, ongeveer ter omvang van 1,5% van het BNP. Aanmerkelijk grotere aandelen in Noordwest en Midden-Europa zijn te vinden in Noorwegen, Oostenrijk en Finland (ordegrootte 10 – 30% van het BNP); in Duitsland, Frankrijk en Zweden is het met 2,5 – 4,5% ook meer. Het Franse staatsbedrijf EDF heeft bijvoorbeeld expliciet de opdracht bij te dragen aan een goed investeringsklimaat voor de industrie door lage elektriciteitsprijzen. Nederlandse mede-overheden hebben meer eigendom, alle overheden bij elkaar ongeveer 8% van het BNP. Maar voor nadenken is het nog niet te laat. Energie Beheer Nederland (EBN), ooit opgericht om deel te nemen in olie- en gaswinning, heeft als nieuwe taak bij te dragen aan de energietransitie door deelneming in publieke CO₂-infrastructuur en publieke warmtebedrijven. Daar is dus ruimte. Volgens de Mijnbouwwet mag er geen geld uit de olie- en gaswinning naar de nieuwe taken vloeien, maar een wet is te wijzigen. Op korte termijn zal het de verduurzaming niet sterk beïnvloeden, maar ook investeringen zijn een zaak die langdurige voorbereiding vragen. Laten we goed nadenken hoe de beleidsgereedheidskist verder gevuld kan worden.

Pieter Boot